

AENEID VIII

Text taken from Mynors, R.A.B. [P. VERGILI MARONIS OPERA, 1969]

The commentary source texts are all based on *Aeneid* 8.
You should pick one of the passages below.

Virgil, *Aeneid* 8. 138-153

Virgil, *Aeneid* 8. 184-199

Virgil, *Aeneid* 8. 251-267

Virgil, *Aeneid* 8. 313-327

Virgil, *Aeneid* 8. 615-629

Virgil, *Aeneid* 8. 663-675

Virgil, *Aeneid* 8. 678-690

1. Remember that the translation and commentary exercise is discursive, even following the lines (so don't use bullet points). Signpost your aims and structure to your readers.
2. Your translation should be faithful to the text, but do not let the Latin constrict your rendering.
3. Remember that a commentary **not only** explains textual and linguistic issues, but can also be interpretative in its focus. You are encouraged to strike a balance between the two.
4. Should you choose to provide the Latin text before your own translation, this will **not** count toward the 1,500 word-limit (bibliography does not count either, but footnotes do).
5. Please situate the passage within its immediate context, and do not forget to address its possible significance within the broader setting.
6. Most importantly, perhaps, **have fun** getting to grips with the text. Book 8 of the *Aeneid* is a microcosm of the epic poem, and as such, the chosen passages reflect on this interpretative multiplicity.

P. VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER VIII

VT belli signum Laurenti Turnus ab arce
extulit et rauco strepuerunt cornua cantu,
utque acris concussit equos utque impulit arma,
extemplo turbati animi, simul omne tumultu
coniurat trepido Latium saeuitque iuuentus 5
effera. ductores primi Messapus et Vfens
contemptorque deum Mezentius undique cogunt
auxilia et latos uastant cultoribus agros.
mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem
qui petat auxilium, et Latio consistere Teucros, 10
aduectum Aenean classi uictosque penatis
inferre et fatis regem se dicere posci
edoceat, multasque uiro se adiungere gentis
Dardanio et late Latio increbrescere nomen:
quid struat his coeptis, quem, si fortuna sequatur, 15
euentum pugnae cupiat, manifestius ipsi
quam Turno regi aut regi apparere Latino.

Talia per Latium. quae Laomedontius heros
cuncta uidens magno curarum fluctuat aestu,
atque animum nunc huc celerem nunc diuidit illuc 20
in partisque rapit uarias perque omnia uersat,
sicut aquae tremulū lābrīs ubi lumen aënis
sole repperussum aut radiantis imagine lunae
omnia peruolitat late loca, iamque sub auras
erigitur summiue ferit laquearia tecti. 25
nox erat et terras animalia fessa per omnis

1-13 *MPR*; 14-26 *MPRV* 2 sonuerunt *P*¹ 10 con-
sidere (*A. vi 67*) *P*² 25 lacuaria 'multi' *ap. Seru., schol. Veron.*

AENEIDOS VIII

alituum pecudumque genus sopor altus habebat,
 cum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
 Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
 procubuit seramque dedit per membra quietem. 30
 huic deus ipse loci fluuio Tiberinus amoeno
 populeas inter senior se attollere frondes
 uisus (eum tenuis glauco uelabat amictu
 carbasus, et crinis umbrosa tegebat harundo),
 tum sic adfari et curas his demere dictis: 35
 'O sate gente deum, Troianam ex hostibus urbem
 qui reuehis nobis aeternaue Pergama seruas,
 exspectate solo Laurenti aruisque Latinis,
 hic tibi certa domus, certi (ne absiste) penates.
 neu belli terrere minis; tumor omnis et irae 40
 concessere deum.
 iamque tibi, ne uana putes haec fingere somnum,
 litoreis ingens inuenta sub ilicibus sus
 triginta capitum fetus enixa iacebit,
 alba solo recubans, albi circum ubera nati. 45
 [hic locus urbis erit, requies ea certa laborum,]
 ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
 Ascanius clari condet cognominis Albam.
 haud incerta cano. nunc qua ratione quod instat
 expedias uictor, paucis (aduerte) docebo. 50
 Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
 qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
 delegere locum et posuere in montibus urbem
 Pallantis proauis de nomine Pallanteum.
 hi bellum adsidue ducunt cum gente Latina; 55
 hos castris adhibe socios et foedera iunge.
 ipse ego te ripis et recto flumine ducam,

27-39 MPRV; 40-57 MPR 29 pectore M¹ 41 addit
 profugis noua moenia Teucris (cf. A. x 158) 'mire quidam' ap. Seru.
 42-9 (cano) seclutit Ribbeck 43-6 = A. iii 390-3; 46 om.
 hinc MPar, habent Rω 50 expedias M¹P¹Rω: expediam (A. vi
 759, xi 315) M²P²det 56 foedere Pbr, agnoscit Seru. (cf. A. iv
 112)

P. VERGILI MARONIS

aduersum remis superes subuectus ut amnem.
 surge age, nate dea, primisque cadentibus astris
 Iunoni fer rite preces, iramque minasque 60
 supplicibus supera uotis. mihi uictor honorem
 persolues. ego sum pleno quem flumine cernis
 stringentem ripas et pingua culta secantem,
 caeruleus Thybris, caelo gratissimus amnis.
 hic mihi magna domus, celsis caput urbibus exit.' 65
 Dixit, deinde lacu fluuius se condidit alto
 ima petens; nox Aenean somnusque reliquit.
 surgit et aetherii spectans orientia solis
 lumina rite cauis undam de flumine palmis
 sustinet ac talis effundit ad aethera uoces: 70
 'Nymphae, Laurentes Nymphae, genus amnibus unde est,
 tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
 accipite Aenean et tandem arcete periclis.
 quo te cumque lacus miserantem incommoda nostra
 fonte tenent, quocumque solo pulcherrimus exis, 75
 semper honore meo, semper celebrabere donis
 corniger Hesperidum fluuius regnator aquarum.
 adsis o tantum et propius tua numina firmes.'
 sic memorat, geminasque legit de classe biremis
 remigioque aptat, socios simul instruit armis. 80
 Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum,
 candida per siluam cum fetu concolor albo
 procubuit uiridique in litore conspicitur sus;
 quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxima Iuno,
 mactat sacra ferens et cum grege sistit ad aram. 85
 Thybris ea fluuium, quam longa est, nocte tumentem
 leniit, et tacita refluens ita substitit unda,
 mitis ut in morem stagni placidaeque paludis

58-70 MPR; 71-88 FMPR 60 irasque ω(*praeter abfr*)
 61 uotis] donis (A. iii 439) d 63 pingua] singula M¹
 65 magna] certa (u. 39) P 67 relinquit Raceuv 70 sustulit
 ω(*praeter ar*) 75 tenent FR (lacus *duodecies alibi plurali occurrit*
 numero): tenet MPω, Seru. 78 tandem d proprius P¹,
 agnoscit Seru.

AENEIDOS VIII

sterneret aequor aquis, remo ut luctamen abesset.
 ergo iter inceptum celerant rumore secundo: 90
 labitur uncta uadis abies; mirantur et undae,
 miratur nemus insuetum fulgentia longe
 scuta uirum fluuio pictasque innare carinas.
 olli remigio noctemque diemque fatigant
 et longos superant flexus, uariisque teguntur 95
 arboribus, uiridisque secant placido aequore siluas.
 sol medium caeli conscenderat igneus orbem
 cum muros arcemque procul ac rara domorum
 tecta uident, quae nunc Romana potentia caelo
 aequauit, tum res inopes Euandrus habebat. 100
 ocius aduertunt proras urbiue propinquant.
 Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem
 Amphitryoniadae magno diuisque ferebat
 ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
 una omnes iuuenum primi pauperque senatus 105
 tura dabant, tepidusque cruor fumabat ad aras.
 ut celsas uidere rates atque inter opacum
 adlabi nemus et tacitos incumbere remis,
 terrentur uisu subito cunctique relictis
 consurgunt mensis. audax quos rumpere Pallas 110
 sacra uetat raptoque uolat telo obuius ipse,
 et procul e tumultu: 'iuuenes, quae causa subegit
 ignotas temptare uias? quo tenditis?' inquit.
 'qui genus? unde domo? pacemne huc fertis an arma?'
 tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta 115
 paciferaeque manu ramum praetendit oliuae:
 'Troiuigenas ac tela uides inimica Latinis,
 quos illi bello profugos egere superbo.
 Euandrum petimus. ferte haec et dicite lectos
 Dardaniae uenisse duces socia arma rogantis.' 120

89-92 *FMPR*; 93-8 *FMPRV*; 99-118 *MPRV*; 119-20 *MPR*
 90 celerant] peragunt (*A.* vi 384) *R*, *Macrob.* vi 1. 37, *Non.* 385. 7
Rumone M¹, agnoscit Seru. 92 mirantur *Fy* 100 tunc
Rberuv, Tib. 102 sollemne *PR, Non.* 320. 15 108 tacitis
df, Seru. 115 tunc *R* fatus *P*

P. VERGILI MARONIS

obstipuit tanto percussus nomine Pallas:
 'egredere o quicumque es' ait 'coramque parentem
 adloquere ac nostris succede penatibus hospes.'
 excepitque manu dextramque amplexus inhaesit;
 progressi subeunt luco fluuiumque relinquunt. 125
 Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis:
 'optime Graiugenum, cui me Fortuna precari
 et uittā cōptōs uoluit praetendere ramos,
 non equidem extimui Danaum quod ductor et Arcas
 quodque a stirpe fores geminis coniunctus Atridis; 130
 sed mea me uirtus et sancta oracula diuum
 cognatique patres, tua terris didita fama,
 coniunxere tibi et fatis egere uolentem.
 Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor,
 Electra, ut Grai perhibent, Atlantide cretus, 135
 aduehitur Teucros; Electram maximus Atlas
 edidit, aetherios umero qui sustinet orbis.
 uobis Mercurius pater est, quem candida Maia
 Cyllenae gelido conceptum uertice fudit;
 at Maiam, auditis si quicquam credimus, Atlas, 140
 idem Atlas generat caeli qui sidera tollit.
 sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
 his fretus non legatos neque prima per artem
 temptamenta tui pepigi; me, me ipse meumque
 obieci caput et supplex ad limina ueni. 145
 gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
 insequitur; nos si pellant nihil afore credunt
 quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant,
 et mare quod supra teneant quodque adluit infra.
 accipe daque fidem. sunt nobis fortia bello 150
 pectora, sunt animi et rebus spectata iuuentus.'

121-51 MPR 121 percussus MPdfrst, Seru.: per-
 cussus Rabceuv, Tib. (cf. G. ii 476, A. i 513) 122 parente deu
 123 ac] et M¹, Non. 403. 23 132 didita MPchsu, Seru.:
 dedita Rω 139 fundit P¹ 140 cuiquam R creditis P
 147 afore P¹bfrs: adfore (aff-) M²P²ω (atf- M¹): fore R: offore fortasse
 Seru.

AENEIDOS VIII

Dixerat Aeneas. ille os oculosque loquentis
iamdudum et totum lustrabat lumine corpus.
tum sic pauca refert: 'ut te, fortissime Teucrum,
accipio agnoscoque libens! ut uerba parentis 155
et uocem Anchisae magni uultumque recordor!
nam memini Hesionae uisentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum Salamina petentem
protinus Arcadiae gelidos inuisere finis.
tum mihi prima genas uestibat flore iuuentas, 160
mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
Laomedontiaden; sed cunctis altior ibat
Anchises. mihi mens iuuenali ardebat amore
compellare uirum et dextrae coniungere dextram;
accessi et cupidus Phenei sub moenia duxi. 165
ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
discedens chlamydemque auro dedit intertextam,
frenaque bina meus quae nunc habet aurea Pallas.
ergo et quam petitis iuncta est mihi foedere dextra,
et lux cum primum terris se crastina reddet, 170
auxilio laetos dimittam opibusque iuuabo.
interea sacra haec, quando huc uenistis amici,
annua, quae differre nefas, celebrate fauentes
nobiscum, et iam nunc sociorum adsuescite mensis.'
Haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi 175
pocula gramineoque uiros locat ipse sedili,
praecipuumque toro et uillosi pelle leonis
accipit Aenean solioque inuitat acerno.
tum lecti iuuenes certatim araeque sacerdos
uiscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris 180
dona laboratae Cereris, Bacchumque ministrant.
uescitur Aeneas simul et Troiana iuuentus
perpetui tergo bouis et lustralibus extis.
Postquam exempta fames et amor compressus edendi,
rex Euandrus ait: 'non haec sollemnia nobis, 185

152-85 *MPR*
agnoscit *Seru.*

160 iuuentus *cdefh*
182 et] ac *aeuv*

167 intertexto *P¹Rd*,

P. VERGILI MARONIS

has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
uana superstitio ueterumque ignara deorum
imposuit: saeuis, hospes Troiane, periclis
seruati facimus meritosque nouamus honores.
iam primum saxis suspensam hanc aspice rupem, 190
disiectae procul ut moles desertaque montis
stat domus et scopuli ingentem traxere ruinam.
hic spelunca fuit uasto summota recessu,
semihominis Caci facies quam dira tenebat
solis inaccessam radiis; semperque recenti 195
caede tepebat humus, foribusque adfixa superbis
ora uirum tristi pendebant pallida tabo.
huic monstro Volcanus erat pater: illius atros
ore uomens ignis magna se mole ferebat.
attulit et nobis aliquando optantibus aetas 200
auxilium aduentumque dei. nam maximus ultor →
tergemini nece Geryonae spoliisque superbus
Alcides aderat taurosque hac uictor agebat
ingentis, uallemque boues amnemque tenebant.
at furis Caci mens effera, ne quid inausum 205
aut intractatum scelerisue doliue fuisset,
quattuor a stabulis praestanti corpore tauros
auertit, totidem forma superante iuuenas.
atque hos, ne qua forent pedibus uestigia rectis,
cauda in speluncam tractos uersisque uiarum 210
indiciis raptor saxo occultabat opaco;
quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
interea, cum iam stabulis saturata moueret
Amphitryoniades armenta abiturumque pararet,
discessu mugire boues atque omne querelis 215

186-215 MPR 190 primum] pridem Rbruv, agnoscit Tib.
191 delectae R 194 tenebat M²ω: tegebat M¹PRabhrv, Tib.
197 squalida M 202 Geryonae Pacfh (-ne Mu), Seru. hic et ad A.
vii 662: -ni R: -nis bdt: -nes rv, Tib.: -neis e 205 furis M¹ω(furi s),
Seru.: furiis M²PRbrt, Tib. 206 intemptatum M²dhst
211 raptor Wakefield, collato Prop. iv 9. 9: raptos codd. 212 quae-
rentes Ru, -tis br: -tem recc. 214 parabat M¹

AENEIDOS VIII

impleri nemus et colles clamore relinqui.
 reddidit una boum uocem uastoque sub antro
 mugit et Caci spem custodita fefellit.
 hic uero Alcidae furiis exarserat atro
 felle dolor: rapit arma manu nodisque grauatum 220
 robur, et aërii cursu petit ardua montis.
 tum primum nostri Cacum uidere timentem
 turbatumque oculis; fugit ilicet ocior Euro
 speluncamque petit, pedibus timor addidit alas.
 ut sese inclusit ruptisque immane catenis 225
 deiecit saxum, ferro quod et arte paterna
 pendebat, fultosque emuniit obice postis,
 ecce furens animis aderat Tirynthius omnemque
 accessum lustrans huc ora ferebat et illuc,
 dentibus infrendens. ter totum feruidus ira 230
 lustrat Auentini montem, ter saxea temptat
 limina nequiquam, ter fessus ualle resedit.
 stabat acuta silex praecisis undique saxis
 speluncae dorso insurgens, altissima uisu,
 dirarum nidis domus opportuna uolucrum. 235
 hanc, ut prona iugo laeuum incumbibat ad amnem,
 dexter in aduersum nitens concussit et imis
 auulsam soluit radicibus, inde repente
 impulit; impulsu quo maximus intonat aether,
 dissultant ripae refluitque exterritus amnis. 240
 at specus et Caci detecta apparuit ingens
 regia, et umbrosae penitus patuere cauernae,
 non secus ac si qua penitus ui terra dehiscens
 infernas reseret sedes et regna recludat
 pallida, dis inuisa, superque immane barathrum 245
 cernatur, trepident immisso lumine Manes.

216-46 MPR 221 et aërii M²PR def?u: aetherii M¹rt (et
 haerii b): et aetherii chu 223 oculis codd., Seru., Tib.: oculi
 'alii' ap. Seru.: oculos γ 238 aduolsam M¹ 239 intonat
 MP: insonat Rω (cf. A. vii 515) 244 reseret M¹ber, Macrob.
 v 16. 14, Seru.: reserat M²PRω, Non. 41. 13 246 trepidant-
 que R

P. VERGILI MARONIS

ergo insperata deprensum luce repente
 inclusumque cauo saxo atque insueta rudentem
 desuper Alcides telis premit, omniaque arma
 aduocat et ramis uastisque molaribus instat. 250
 ille autem, neque enim fuga iam super ulla pericli,
 faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
 euomit inuoluitque domum caligine caeca
 prospectum eripiens oculis, glomeratque sub antro
 fumiferam noctem commixtis igne tenebris. 255
 non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
 praecipiti iecit saltu, qua plurimus undam
 fumus agit nebulaque ingens specus aestuat atra.
 hic Cacum in tenebris incendia uana uomentem
 corripit in nodum complexus, et angit inhaerens 260
 elisos oculos et siccum sanguine guttur.
 panditur extemplo foribus domus atra reuulsis
 abstractaeque boues abiurataeque rapinae
 caelo ostenduntur, pedibusque informe cadauer
 protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo 265
 terribilis oculos, uultum uillosaque saetis
 pectora semiferi atque extinctos faucibus ignis.
 ex illo celebratus honos laetique minores
 seruauere diem, primusque Potitius auctor
 et domus Herculei custos Pinaria sacri 270
 hanc aram luco statuit, quae maxima semper
 dicetur nobis et erit quae maxima semper.
 quare agite, o iuuenes, tantarum in munere laudum
 cingite fronde comas et pocula porcite dextris,
 communemque uocate deum et date uina uolentes.' 275
 dixerat, Herculeā bīcōlōr cum populus umbra
 uelauitque comas foliisque innexa pependit,
 et sacer impleuit dextram scyphus. ocius omnes
 in mensam laeti libant diuosque precantur.

247-79 MPR 247 luce M¹P: in luce M²Rω 251 pericli est
Pcefhv (est pericli *u*), *DSeru. ad A. iii 489* (cf. *A. v 716*) 257 iecit
MRbdr̄t: iniecit *Pω* 261 elidens 'multi' ap. *Seru.* 262 exemplo *P¹Rb*
 atra] alta (*G. ii 461*) *P¹* 277 innexa] inmissa *ps. Probus ad G. ii 66*

AENEIDOS VIII

Deuexo interea propior fit Vesper Olympo. 280
 iamque sacerdotes primusque Potitius ibant
 pellibus in morem cincti, flammisque ferebant.
 instaurant epulas et mensae grata secundae
 dona ferunt cumulantque oneratis lancibus aras.
 tum Salii ad cantus incensa altaria circum 285
 populeis adsunt euincti tempora ramis,
 hic iuuenum chorus, ille senum, qui carmine laudes
 Herculeas et facta ferunt: ut prima nouercae
 monstra manu geminosque premens eliserit anguis,
 ut bello egregias idem disiecerit urbes, 290
 Troiamque Oechaliamque, ut duros mille labores
 rege sub Eurystheo fatis Iunonis iniquae
 pertulerit. 'tu nubigenas, inuicte, bimembris
 Hylaeumque Pholumque manu, tu Cresia mactas
 prodigia et uastum Nemeae sub rupe leonem. 295
 te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci
 ossa super recubans antro semesa cruento;
 nec te ullae facies, non terruit ipse Typhoeus
 arduus arma tenens; non te rationis egentem
 Lernaes turbā caput circumstetit anguis. 300
 salue, uera Iouis proles, decus addite diuis,
 et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.'
 talia carminibus celebrant; super omnia Caci
 speluncam adiciunt spirantemque ignibus ipsum.
 consonat omne nemus strepitu collesque resultant. 305
 Exim se cuncti diuinis rebus ad urbem
 perfectis referunt. ibat rex obsitus aeuo,
 et comitem Aenean iuxta natumque tenebat
 ingrediens uarioque uiam sermone leuabat.
 miratur facilisque oculos fert omnia circum 310
 Aeneas, capiturque locis et singula laetus

280-311 MPR 280 propior Pbcfhu 282 flammamque
 R 288 ferant M¹ 291 Oechaliam eduros M¹ ut] et
 Rbr, Macrob. vi 6. 14 295 Nemeae P¹ω, Seru.: Nemea P²Rb,
 Nemea M

P. VERGILI MARONIS

exquiritque auditque uirum monimenta priorum.
 tum rex Euandrus Romanae conditor arcis:
 'haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tenebant
 gensque uirum truncis et duro robore nata, 315
 quis neque mos neque cultus erat, nec iungere tauros
 aut componere opes norant aut parcere parto,
 sed rami atque asper uictu uenatus alebat.
 primus ab aethereo uenit Saturnus Olympo
 arma Iouis fugiens et regnis exsul ademptis. 320
 is genus indocile ac dispersum montibus altis
 composuit legesque dedit, Latiumque uocari
 maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
 aurea quae perhibent illo sub rege fuere
 saecula: sic placida populos in pace regebat, 325
 deterior donec paulatim ac decolor aetas
 et belli rabies et amor successit habendi.
 tum manus Ausonia et gentes uenere Sicanae,
 saepius et nomen posuit Saturnia tellus;
 tum reges asperque immani corpore Thybris, 330
 a quo post Itali fluuium cognomine Thybrim
 diximus; amisit uerum uetus Albula nomen.
 me pulsum patria pelagique extrema sequentem
 Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
 his posuere locis, matrisque egere tremenda 335
 Carmentis nymphae monita et deus auctor Apollo.'
 Vix ea dicta, dehinc progressus monstrat et aram
 et Carmentalem Romani nomine portam
 quam memorant, nymphae priscum Carmentis honorem,
 uatis fatidicae, cecinit quae prima futuros 340
 Aeneadas magnos et nobile Pallanteum.
 hinc lucum ingentem, quem Romulus acer asylum
 rettulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal

312-343 *MPR* 317 parto] raptō *M*¹ 324 aurea quae
*MP*²*Rw*, *Aug. c.d.* xviii 15, *Lact. inst.* i 14: aureaque *P*¹: aureaque
 ut (*G.* i 247, *A.* iv 179) *ceuv* fuerunt *Pc* 328 Ausonia *MP*:
 Ausoniae *Rw* 337 aram] arma *M*¹*R* 338 Romani *MPfhr*:
 Romano *Rw* 341 nobile] nomine *P*²*R*

AENEIDOS VIII

Parrhasio dictum Panos de more Lycae.
nec non et sacri monstrat nemus Argileti 345
testaturque locum et letum docet hospitis Argi.
hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit
aurea nunc, olim siluestribus horrida dumis.
iam tum religio pauidos terrebat agrestis
dira loci, iam tum siluam saxumque tremebant. 350
'hoc nemus, hunc' inquit 'frondoso uertice collem
(quis deus incertum est) habitat deus; Arcades ipsum
credunt se uidisse Iouem, cum saepe nigrantem
aegida concuteret dextra nimbosque cieret.
haec duo praeterea disiectis oppida muris, 355
reliquias ueterumque uides monimenta uirorum.
hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem;
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.'
talibus inter se dictis ad tecta subibant
pauperis Euandri, passimque armenta uidebant 360
Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
ut uentum ad sedes, 'haec' inquit 'limina uictor
Alcides subiit, haec illum regia cepit.
aude, hospes, contemnere opes et te quoque dignum
finge deo, rebusque ueni non asper egenis.' 365
dixit, et angusti subter fastigia tecti
ingentem Aenean duxit stratisque locauit
effultum foliis et pelle Libystidis ursae:
nox ruit et fuscis tellurem amplexitur alis.
At Venus haud animo nequiquam exterrita mater 370
Laurentumque minis et duro mota tumultu
Volcanum adloquitur, thalamoque haec coniugis aureo
incipit et dictis diuinum aspirat amorem:
'dum bello Argolici uastabant Pergama reges
debita casurasque inimicis ignibus arces, 375
non ullum auxilium miseris, non arma rogau

344-76 MPR 344 Parnasio R 350 siluas R tenebant
M¹ 357 arcem M¹P^ω: urbem (A. i 5) M²Rabdf 361 latis
M¹ cauernis R 362 uictor] nobis br 365 deos P¹

P. VERGILI MARONIS

artis opisque tuae, nec te, carissime coniunx,
 incassumue tuos uolui exercere labores,
 quamuis et Priami deberem plurima natis,
 et durum Aeneae fleuissem saepe laborem. 380
 nunc Iouis imperiis Rutulorum constitit oris:
 ergo eadem supplex uenio et sanctum mihi numen
 arma rogo, genetrix nato. te filia Nerei,
 te potuit lacrimis Tithonia flectere coniunx.
 aspice qui coeant populi, quae moenia clausis 385
 ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.' .
 dixerat et niueis hinc atque hinc diua lacertis
 cunctantem amplexu molli fouet. ille repente
 accepit solitam flammam, notusque medullas
 intrauit calor et labefacta per ossa cucurrit, 390
 non secus atque olim tonitru cum ruptâ corusco
 ignea rima micans percurrit lumine nimbos;
 sensit laeta dolis et formae conscia coniunx.
 tum pater aeterno fatur deuinctus amore:
 'quid causas petis ex alto? fiducia cessit 395
 quo tibi, diua, mei? similis si cura fuisset,
 tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset;
 nec pater omnipotens Troiam nec fata uetabant
 stare decemque alios Priamum superesse per annos.
 et nunc, si bellare paras atque haec tibi mens est, 400
 quidquid in arte mea possum promittere curae,
 quod fieri ferro liquidoue potest electro,
 quantum ignes animaeque ualent, absiste precando
 uiribus indubitare tuis.' ea uerba locutus
 optatos dedit amplexus placidumque petiuit 405
 coniugis infusus gremio per membra soporem.

Inde ubi prima quies medio iam noctis abactae *

377-407 MPR 377 opisue *dt*, *Tib.* 378 incassumque
*M*¹ 381 imperio *dht*, *Seru.* 382 nomen *P*¹ 386 ferrum]
 bellum *DSeru. ad A. ii 27* 391 non] haut (*u. 414*) *M*
 394 deuinctus *P*²*cdhrstu* 397 tunc *aeruv* Teucros nobis *P*¹*c*
 406 infusus *MP*²*ω*, *Gramm.*: infusum *P*¹*R*, *Probus et Carminius ap.*
Seru.

AENEIDOS VIII

curriculo expulerat somnum, cum femina primum,
 cui tolerare colo uitam tenuique Minerua
 impositum, cinerem et sopitos suscitāt ignis 410
 noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
 exercet penso, castum ut seruare cubile
 coniugis et possit paruos educere natos:
 haud secus ignipotens nec tempore segnior illo
 mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit. 415
 insula Sicanium iuxta latus Aeoliamque
 erigitur Liparen fumantibus ardua saxis,
 quam subter specus et Cyclopum exesā camīnis
 antra Aetnaea tonant, ualidique incudibus ictus
 auditi referunt gemitus, striduntque cauernis 420
 stricturae Chalybum et fornacibus ignis anhelat,
 Volcani domus et Volcania nomine tellus.
 hoc tunc ignipotens caelo descendit ab alto.
 ferrum exercebant uasto Cyclopes in antro,
 Brontesque Steropesque et nudus membra Pyragmon. 425
 his informatum manibus iam parte polita
 fulmen erat, toto genitor quae plurima caelo
 deicit in terras, pars imperfecta manebat.
 tris imbris torti radios, tris nubis aquosae
 addiderant, rutuli tris ignis et alitis Austri. 430
 fulgores nunc terrificos sonitumque metumque
 miscebant operi flammisque sequacibus iras.
 parte alia Marti currumque rotasque uolucris
 instabant, quibus ille uiros, quibus excitat urbes;
 aegidaque horrifera, turbatae Palladis arma, 435
 certatim squamis serpentum auroque polibant
 conexosque anguis ipsamque in pectore diuae
 Gorgona desecto uertentem lumina collo.
 'tollite cuncta' inquit 'coeptosque auferte labores,

408-39 MPR

412 exercens M

423 huc tum P; hoc pro huc positum testantur Prisc. i 34 et xv 6, Seru. hic et ad A. i 4

409 calathisque Mineruae (A. vii 805) dt

420 gemitus P: -tu Md: -tum Rω, Tib.

431 horricos Rd

P. VERGILI MARONIS

Aetnaei Cyclopes, et huc aduertite mentem: 440
 arma acri facienda uiro. nunc uiribus usus,
 nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
 praecipitate moras.' nec plura effatus, at illi
 ocius incubuere omnes pariterque laborem
 sortiti. fluit aes riuus aurique metallum 445
 uulnificusque chalybs uasta fornace liquescit.
 ingentem clipeum informant, unum omnia contra
 tela Latinorum, septenosque orbibus orbis
 impediunt. alii uentosis follibus auras
 accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt 450
 aera lacu; gemit impositis incudibus antrum;
 illi inter sese multa ui bracchia tollunt
 in numerum, uersantque tenaci forcipe massam.
 Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
 Euandrum ex humili tecto lux suscitatur alma 455
 et matutini uolucrum sub culmine cantus.
 consurgit senior tunicaque inducitur artus
 et Tyrrhena pedum circumdat uincula plantis.
 tum lateri atque umeris Tegeaeum subligat ensem
 demissa ab laeua pantherae terga retorquens. 460
 nec non et gemini custodes limine ab alto
 praecedunt gressumque canes comitantur erilem.
 hospitis Aeneae sedem et secreta petebat
 sermonum memor et promissi muneris heros.
 nec minus Aeneas se matutinus agebat; 465
 filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
 congressi iungunt dextras mediisque residunt
 aedibus et licito tandem sermone fruuntur.
 rex prior haec:
 'maxime Teucrorum ductor, quo sospite numquam 470
 res equidem Troiae uictas aut regna fatebor,

440-71 MPR 443 at] et P¹dt 459 Tegeaeum Seru. ad
 A. v 299: Tegaeum P^ω: Tegeum MRdf 460 pantherea P¹
 461 arto Markland ad Stat. silu. i 1. 46, collatis uu. 360, 455
 462 procedunt P¹

AENEIDOS VIII

nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
 exiguae uires; hinc Tusco claudimur amni,
 hinc Rutulus premit et murum circumsonat armis.
 sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis 475
 iungere castra paro, quam fors inopina salutem
 ostentat: fatis huc te poscentibus adfers.
 haud procul hinc saxo incolitur fundata uetusto
 urbis Agyllinae sedes, ubi Lydia quondam
 gens, bello praeclara, iugis insedit Etruscis. 480
 hanc multos florentem annos rex deinde superbo
 imperio et saevis tenuit Mezentius armis.
 quid memorem infandas caedes, quid facta tyranni
 effera? di capiti ipsius generique reseruent!
 mortua quin etiam iungebat corpora uiuis 485
 componens manibusque manus atque oribus ora,
 tormenti genus, et sanie taboque fluentis
 complexu in misero longa sic morte necabat.
 at fessi tandem ciues infanda furentem
 armati circumstant ipsumque domumque, 490
 obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
 ille inter caedem Rutulorum elapsus in agros
 confugere et Turni defendier hospitibus armis.
 ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis,
 regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt. 495
 his ego te, Aenea, ductorem milibus addam.
 toto namque fremunt condensae litore puppes
 signaque ferre iubent, retinet longaeus haruspex
 fata canens: "o Maeoniae delecta iuuentus,
 flos ueterum uirtusque uirum, quos iustus in hostem 500
 fert dolor et merita accendit Mezentius ira,
 nulli fas Italo tantam subiungere gentem:
 externos optate duces." tum Etrusca resedit
 hoc acies campo monitis exterrita diuum.

472-504 MPR
 adfers' Seru.
 648, 729) M²Pω

472 numine P¹ 477 'legimus et adfer et
 492 caedem M¹Rdft: caedes (A. viii 709, xi

P. VERGILI MARONIS

ipse oratores ad me regnique coronam 505
 cum sceptro misit mandatque insignia Tarchon,
 succedam castris Tyrrhenaque regna capessam.
 sed mihi tarda gelu saeculisque effeta senectus
 inuidet imperium seraeque ad fortia uires.
 natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella 510
 hinc partem patriae traheret. tu, cuius et annis
 et generi fatum indulget, quem numina poscunt,
 ingredi, o Teucrum atque Italum fortissime ductor.
 hunc tibi praeterea, spes et solacia nostri,
 Pallanta adiungam; sub te tolerare magistro 515
 militiam et graue Martis opus, tua cernere facta
 adsuescat, primis et te miretur ab annis.
 Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
 lecta dabo, totidemque suo tibi nomine Pallas.
 Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant 520
 Aeneas Anchisiades et fidus Achates,
 multaue dura suo tristi cum corde putabant,
 ni signum caelo Cytherea dedisset aperto.
 namque improuiso uibratus ab aethere fulgor
 cum sonitu uenit et ruere omnia uisa repente, 525
 Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
 suspiciunt, iterum atque iterum fragor increpat ingens.
 arma inter nubem caeli in regione serena
 per sudum rutilare uident et pulsa tonare.
 obstipuerunt animis alii, sed Troius heros 530
 agnouit sonitum et diuae promissa parentis.
 tum memorat: 'ne uero, hospes, ne quaere profecto
 quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
 hoc signum cecinit missuram diua creatrix,

505-34 MPR 512 fatum PR ω , DSeru.: fata Mc(fato u)
 indulget P¹ (correctum in -ges) ω , DSeru. (-geet R): -gent MP²cu
 514 nunc dt 519 tuo sibi M¹: suo sibi P² nomine M ω , Seru.:
 munere PRb 527 suscipiunt Rahr^v increpat] intonat (A.
 ix 709) acehuv (insonat f), Seru. 528 nubes Non. 31. 17 in om.
 M¹, Non. 529 tonare M² ω (torare M¹), DSeru.: sonare PRc
 533 'alii Olympo sequentibus iungunt' DSeru.

AENEIDOS VIII

si bellum ingrueret, Volcaniaque arma per auras 535
laturam auxilio.
heu quantae miseris caedes Laurentibus instant!
quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
scuta uirum galeasque et fortia corpora uolues,
Thybri pater! poscant acies et foedera rumpant.' 540
Haec ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto
et primum Herculeis sopitas ignibus aras
excitat, hesternumque larem paruosque penatis
laetus adit; mactat lectas de more bidentis
Euandrus pariter, pariter Troiana iuuentus. 545
post hinc ad nauis graditur sociosque reuisit,
quorum de numero qui sese in bella sequantur
praestantis uirtute legit; pars cetera prona
fertur aqua segnisque secundo defluit amni,
nuntia uentura Ascanio rerumque patrisque. 550
dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arua;
ducunt exsortem Aeneae, quem fulua leonis
pellis obit totum praefulgens unguibus aureis.
Fama uolat paruam subito uulgata per urbem
ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis. 555
uota metu duplicant matres, propiusque periclo
it timor et maior Martis iam apparet imago.
tum pater Euandrus dextram complexus euntis
haeret inexpletus lacrimans ac talia fatur:
'o mihi praeteritos referat si Iuppiter annos, 560
qualis eram cum primam aciem Praeneste sub ipsa
strai scutorumque incendi uictor aceruos
et regem hac Erulum dextra sub Tartara misi,

535-63 MPR 538 unda Rb (cf. A. i 100) 543 suscitāt
R (cf. A. v 743, viii 410) hesternumque Pω: externumque MRa,
'male quidam' ap. Seru. 544 mactant (A. iv 57) M
555 Tyrrhena P limina Pcefsuv: litora MRa?bdhrt 556 proprius-
que PRr 559 inexpletus MP²bdrt (inpletus R; cf. G. iv 370): -tum
P¹ω: in amplexu ac? lacrimis Md inexpletus, lacrimans 'multi'
ap. Seru., -tus lacrimis 'alii', 'honestius' -tum lacrimans 561 pri-
mum R

P. VERGILI MARONIS

nascenti cui tris animas Feronia mater
 (horrendum dictu) dederat, terna arma mouenda— 565
 ter leto sternendus erat; cui tunc tamen omnis
 abstulit haec animas dextra et totidem exuit armis:
 non ego nunc dulci amplexu diuellerer usquam,
 nate, tuo, neque finitimo Mezentius umquam
 huic capiti insultans tot ferro saeua dedisset 570
 funera, tam multis uiduasset ciuibus urbem.
 at uos, o superi, et diuum tu maxime rector
 Iuppiter, Arcadii, quaeso, miserescite regis
 et patrias audite preces. si numina uestra
 incolumem Pallanta mihi, si fata reseruant, 575
 si uisurus eum uiuo et uenturus in unum,
 uitam oro, patior quemuis durare laborem.
 sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris,
 nunc, nunc o liceat crudelem abrumpere uitam,
 dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri, 580
 dum te, care puer, mea sola et sera uoluptas,
 complexu teneo, grauior neu nuntius auris
 uulneret.' haec genitor digressu dicta supremo
 fundebat; famuli conlapsum in tecta ferebant.
 Iamque adeo exierat portis equitatus apertis 585
 Aeneas inter primos et fidus Achates,
 inde alii Troiae procures; ipse agmine Pallas
 it medio chlamyde et pictis conspectus in armis,
 qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
 quem Venus ante alios astrorum diligit ignis, 590
 extulit os sacrum caelo tenebrasque resoluit.
 stant pauidae in muris matres oculisque sequuntur
 pulueream nubem et fulgentis aere caternas.

564-93 MPR 566 tum br 569 finitimos Pⁱ umquam
 Mabds²t: usquam PRcefruv 572 at M²ω: ad M¹PR
 577 patiar P²cefhv 579 nunc o nunc R (cf. A. ii 644)
 581 sola et sera MRω, Auson. cento 88, Seru.: sera et sola Pbr, Seru.
 ad A. ix 480 582 complexus M²Rv ne P²ω (om. c, nec v),
 Non. 315. 13, Don. ad Ter. Hec. 637 583 dicta] maesta (A. iii
 482) Mⁱ 588 it Markland ad Stat. silu. v 1. 245: in codd.

AENEIDOS VIII

olli per dumos, qua proxima meta uiarum,
 armati tendunt; it clamor, et agmine facto 595
 quadripedante putrem sonitu quatit ungula campum.
 est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
 religione patrum late sacer; undique colles
 inclusere caui et nigra nemus abiete cingunt.
 Siluano fama est ueteres sacrasse Pelasgos, 600
 aruorum pecorisque deo, lucumque diemque,
 qui primi finis aliquando habuere Latinos.
 haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
 castra locis, celsoque omnis de colle uideri
 iam poterat legio et latis tendebat in aruis. 605
 huc pater Aeneas et bello lecta iuuentus
 succedunt, fessique et equos et corpora curant.
 At Venus aetherios inter dea candida nimbos
 dona ferens aderat; natumque in ualle reducta
 ut procul egelido secretum flumine uidit, 610
 talibus adfata est dictis seque obtulit ultro:
 'en perfecta mei promissa coniugis arte
 munera. ne mox aut Laurentis, nate, superbos
 aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.'
 dixit, et amplexus nati Cytherea petiuit, 615
 arma sub aduersa posuit radiantia quercu.
 ille deae donis et tanto laetus honore
 expleri nequit atque oculos per singula uoluit,
 miraturque interque manus et bracchia uersat
 terribilem cristis galeam flammisque uomentem, 620
 fatiferumque ensem, loricam ex aere rigentem,
 sanguineam, ingentem, qualis cum caerula nubes
 solis inardescit radiis longaque refulget;
 tum leuis ocreas electro auroque recocto,
 hastamque et clipei non enarrabile textum. 625
 illic res Italas Romanorumque triumphos

594-626 MPR
 M²PRbdhrt (gelido e)
 aer?uv

610 egelido M¹acfuv, Seru.: et gelido
 620 minantem P 621 loricamque

P. VERGILI MARONIS

haud uatum ignarus uenturique inscius aeui
 fecerat ignipotens, illic genus omne futurae
 stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella.
 fecerat et uiridi fetam Mauortis in antro 630
 procubuisse lupam, geminos huic ubera circum
 ludere pendentis pueros et lambere matrem
 impauidos, illam tereti ceruice reflexa
 mulcere alternos et corpora fingere lingua.
 nec procul hinc Romam et raptas sine more Sabinas 635
 consessu caeuae, magnis Circensibus actis,
 addiderat, subitoque nouum consurgere bellum
 Romulidis Tatioque seni Curibusque seueris.
 post idem inter se posito certamine reges
 armati Iouis ante aram paterasque tenentes 640
 stabant et caesa iungebant foedera porca.
 haud procul inde citae Mettum in diuersa quadrigae
 distulerant (at tu dictis, Albane, maneres!),
 raptabatque uiri mendacis uiscera Tullus
 per siluam, et sparsi rorabant sanguine uepres. 645
 nec non Tarquinius eiectum Porsenna iubebat
 accipere ingentique urbem obsidione premebat;
 Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
 illum indignanti similem similemque minanti
 aspiceres, pontem auderet quia uellere Cocles 650
 et fluuium uinclis innaret Cloelia ruptis.
 in summo custos Tarpeiae Manlius arcis
 stabat pro templo et Capitolia celsa tenebat,
 Romuleoque recens horrebat regia culmo.
 atque hic auratis uolitans argenteus anser 655
 porticibus Gallos in limine adesse canebat;
 Galli per dumos aderant arcemque tenebant
 defensi tenebris et dono noctis opacae.

627-58 *MPR* 628 *omnipotens M* 633 *reflexa*
M²PRabrt: reflexam M¹ω 640 *aras Rbdt* *pateramque M*
 642 *medium M¹* 652 *Manlius M²Pcfrst: Manulus M¹: Malius*
R: Mallius ω 657 *Galli] olli R*

AENEIDOS VIII

aurea caesaries ollis atque aurea uestis,
uigatis lucent sagulis, tum lactea colla 660
auro innectuntur, duo quisque Alpina coruscant
gaesa manu, scutis protecti corpora longis.
hic exsultantis Salios nudosque Lupercos
lanigerosque apices et lapsa ancilia caelo
extuderat, castae ducebant sacra per urbem 665
pilentis matres in mollibus. hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis,
et scelerum poenas, et te, Catilina, minaci
pendentem scopulo Furiarumque ora trementem,
secretosque pios, his dantem iura Catonem. 670
haec inter tumidi late maris ibat imago
aurea, sed fluctu spumabant caerula cano,
et circum argento clari delphines in orbem
aequora uerrebant caudis aestumque secabant.
in medio classis aeratas, Actia bella, 675
cernere erat, totumque instructo Marte uideres
feruere Leucaten auroque effulgere fluctus.
hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
cum patribus populoque, penatibus et magnis dis,
stans celsa in puppi, geminas cui tempora flammis 680
laeta uomunt patriumque aperitur uertice sidus.
parte alia uentis et dis Agrippa secundis
arduus agmen agens, cui, belli insigne superbum,
tempora nauali fulgent rōstrātā cōrōnā. *Nom?*
hinc ope barbarica uariisque Antonius armis, 685
uictor ab Aurorae populis et litore rubro,
Aegyptum uirisque Orientis et ultima secum
Bactra uehit, sequiturque (nefas) Aegyptia coniunx.
una omnes ruere ac totum spumare reductis
conuulsum remis rostrisque tridentibus aequor. 690

659-90 MPR 660 tunc P: cum dt 661 coruscant
MRadft: -cat Pbceruv 672 spumabant ω: -bat MPRbrt,
utrumque (ut uid.) Seru. 680 stat Rbr cui] huic P²
690 stridentibus (cf. A. v 143) Rω (praeter b); -que om. ch

P. VERGILI MARONIS

alta petunt ; pelago credas innare reuulsas
 Cycladas aut montis concurrere montibus altos,
 tanta mole uiri turritis puppibus instant.
 stuppea flamma manu telisque uolatile ferrum
 spargitur, arua noua Neptunia caede rubescunt. 695
 regina in mediis patrio uocat agmina sistro,
 necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.
 omnigenumque deum monstra et latrator Anubis
 contra Neptunum et Venerem contraque Mineruam
 tela tenent. saeuit medio in certamine Mauors 700
 caelatus ferro, tristesque ex aethere Dirae,
 et scissa gaudens uadit Discordia palla,
 quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
 Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
 desuper ; omnis eo terrore Aegyptus et Indi, 705
 omnis Arabs, omnes uertebant terga Sabaei.
 ipsa uidebatur uentis regina uocatis
 uela dare et laxos iam iamque immittere funis.
 illam inter caedes pallentem morte futura
 fecerat ignipotens undis et Iapyge ferri, 710
 contra autem magno maerentem corpore Nilum
 pandentemque sinus et tota ueste uocantem
 caeruleum in gremium latebrosaque flumina uictos.
 at Caesar, triplici inuectus Romana triumpho
 moenia, dis Italis uotum immortale sacrabat, 715
 maxima ter centum totam delubra per urbem.
 laetitia ludisque uiae plausuque fremebant ;
 omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae ;
 ante aras terram caesi strauere iuuenci.
 ipse sedens niueo candentis limine Phoebi 720
 dona recognoscit populorum aptatque superbis
 postibus ; incedunt uictae longo ordine gentes,
 quam uariae linguis, habitu tam uestis et armis.

691-723 MPR 692 altis *ah*, '*alii*' *ap. Seru.* 701 dirae
M¹Pabcerv: diuae (*cf. A. iv 473*) *M²Rdfhstu* 704 tendebat.*P*
 722 gentes] matres (*A. ii 766*) *R*

AENEIDOS VIII

hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros,
 hic Lelegas Carasque sagittiferosque Gelonos 725
 finxerat; Euphrates ibat iam mollior undis,
 extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis,
 indomitique Dahae, et pontem indignatus Araxes.

Talia per clipeum Volcani, dona parentis,
 miratur rerumque ignarus imagine gaudet 730
 attollens umero famamque et fata nepotum.

724-31 *MPR* 724 hinc *Pbs* Mulcifer ω 725 hinc
Pbcfsuv 731 fata] facta *cesuv*, *utrumque agnoscit D* *Seru*.